

ग्रामीण गरिवीले स्थानीय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको
प्रभाव (वैरेनी गा.वि.स., धादिङ्ग)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र संकाय, शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा
विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपुर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

गोमा रेग्मी

स्नातकोत्तर तह (एम. एड.)

परीक्षा रोल नं. : २८०२३१

त्रि.वि.दर्ता नं. : ९-१-२९-४६२-२००४

भर्ना वर्ष : २०६८

शिक्षा शास्त्र केन्द्रीय विभाग

अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग

त्रिभुवन विश्व विद्यालय

कीर्तिपुर, २०७२

सिफारिस पत्र (RECOMMENDATION LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र केन्द्रिय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तहको आशिक आवश्यकता पूर्तिका लागि गोमा रेग्मीले ग्रामीण गरिवीले स्थानीय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव (वैरेनी गा.वि.स., धादिङ्ग) विषयको शोधपत्र मेरो निर्देशनमातयार पार्नु भएको हो । त्यसैले म यो शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कन सहित स्वीकृतिका लागि मूल्याङ्कन समितिमा पेशगर्न सिफारिस गर्दछु ।

.....
प्रा. डा. महेश राज दाहाल

शोधपत्र निर्देशक

शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग

अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

स्वीकृति पत्र (APPROVAL LETTER)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र केन्द्रिय विभाग, अर्थशास्त्र शिक्षा विभाग स्नातकोत्तर तहको आशिक आवश्यकता पूर्तिका लागि गोमा रेग्मीले ग्रामीण गरिवीले स्थानीय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव (वैरेनी गा.वि.स., धादिङ्ग) विषयमा तयार गर्नुभएको शोधपत्र स्नातकोत्तर तहको उपाधिको लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

१. विभागीय प्रमुख .....
उप.प्रा. मीनराज पौडेल
२. बाह्य सुपरिवेक्षक .....
उप.प्रा. मीनराज पौडेल
३. आन्तरिक सुपरिवेक्षक .....
प्रा. डा. महेश राज दाहाल

मिति :

कृतज्ञताज्ञापन(ACKNOWLEDGEMENTS)

नेपालको मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्रका पर्ने वाग्मती अञ्चलको पहाडी धादिङ्गजिल्लाको वैरेनी गा.वि.स.को वडा नं. १, २ र ३ मा रहेको गरिवीको अवस्थालाई ग्रामीण गरिवीले स्थानीय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव (वैरेनी गा.वि.स., धादिङ्ग) शिर्षकका यो शोधपत्र तयार पारको छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र मैले श्रद्धेय गुरु तथा शोध निर्देशक प्रा.डा. महेशराज दाहाल ज्यूको कुशल निर्देशनमा तयार गरेको छु । यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरी मलाई सधैँ सदभावपूर्ण तरिकाले निरन्तर सल्लाह, सुझाव र प्रेरणा प्रदान गरी कुशल मार्गनिर्देश गर्नु भएकोले म अहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता अर्पण गर्न चाहन्छु साथै यस शोध पत्रका निमित्त आवश्यक सल्लाह र सुझाव दिनुहुने सम्पूर्ण अर्थशास्त्र विभागका श्रद्धेय गुरुहरूप्रति पनि हृदयदेखि नै हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

यस अनुसन्धानका निमित्त सुचना संकलनमा विशेष सहयोग पुऱ्याउनु हुने धादिङ्गजिल्लाको वैरेनी गा.वि.स.को वडा नं. १, २ र ३ का नमूना छनौटमा परेका घरपरिवारको अभिभावकहरु प्रति धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधपत्र लेखन कार्यमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग गर्नु हुने माता, पिता, दाजु, भाई, दिदि, बहिनी तथा अन्य सम्पूर्ण आफन्त र साथीहरुमा कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

.....

गोमा रेग्मी

शोधसार(ABSTRACT)

यो अध्ययन धादिङ जिल्ला वरैनी, गा.वि.स.को वार्ड नं. १, २, ३मा सम्पन्न गरिएको छ । नमूना छनौटमा परेका वार्डहरूमा क्रमशः ११०, १२५ र १४५ गरी जम्मा ४८० घरधुरी संख्या रहेका छन् । प्रत्येक वडाबाट समान प्रतिनिधित्व हुनेगरी धेरै घरधुरी भएको वडाबाट धेरै घर र थोरै घरधुरी भएको वडाबाट थोरै घरधुरी पर्ने गरी समानुपातिक नमूना छनौट विधिका आधारमा वडा नं. १, २ र ३ बाट क्रमशः ७७, १०० र १२३ गरी जम्मा कुल ३०० घरधुरी छनौट गरिएको छ । यस अध्ययनको साधारण उद्देश्य अध्ययन क्षेत्रको ग्रामीण गरिवीले स्थानीय जनताको आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावको अध्ययन गर्नु रहेको छ भने यस अध्ययनका विशिष्ट उद्देश्यहरू ग्रामिण गरिव घरपरिवारको आर्थिक अवस्था विश्लेषण लगाउनु, ग्रामिण गरिव घरपरिवारको शैक्षिक अवस्था विश्लेषण लगाउनु र समस्याहरूको पहिचान गरी समाधानका सुझावहरू पेशगर्नु रहेका छन् ।

यस अध्ययनमा तथ्याङ्क संकलनका लागि मुख्य साधनका रूपमा अन्तर्वाता प्रश्नावली, छलफल निर्देशिका र अवलोकन फारमको प्रयोग गरिएको छ भने तथ्याङ्क संकलनका लागि मुख्य विधिको रूपमा अन्तर्वाता, लक्षित समूह छलफल र प्रत्यक्ष वा सहभागीमूलक अवलोकनलाई प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनका लागि आवश्यक पर्ने तथ्यांकहरू प्राथमिक तथा द्वितीय स्रोतबाट संकलन गरिएको थियो । ति संकलित तथ्यांकलाई अर्थपूर्ण बनाउनका लागि आवश्यक पर्ने तालिकामा देखाइएको छ भने उक्त तालिकाको व्याख्या तथा विश्लेषण समेत गरिएको छ र आवश्यकताअनुसार औषतको समेत गणना गरिएको छ ।

नमूना छनौटमा परेको वडा नं. १ मा कुल जनसंख्या ३७० जना, वडा नं. २ मा कुल जनसंख्या ४९२ जना र वडा नं. ३ मा कुल जनसंख्या ६१० जना रहेका छन् । अध्ययन क्षेत्रमा उमेरगत जनसंख्या मध्ये १५ वर्षसम्मको २५२ जना अर्थात् १७.१२ प्रतिशत, १६ वर्ष देखि ६० वर्षसम्मको ११४५ जना अर्थात् ७७.७८ प्रतिशत र ६१ वर्षभन्दा माथिको ७५ जना अर्थात् ५.१० रहेका छन् । अध्ययन क्षेत्रमा रहेका ३०० घरपरिवारमा औषत परिवार आकार ४.९ जना छ । नमूना छनौटमा परेका वडाका मानिसहरू कृषिमा आश्रित भएपनि प्रति घरपरिवार औषत पशुको संख्या जम्मा १.८४ वटा रहेका छन् । आफ्नो उत्पादनले ३ महिनासम्म खान पुग्ने ३६.६७ प्रतिशत, ३-६ महिनासम्म खान पुग्ने २० प्रतिशत, ६ देखि ९

महिनासम्म खान पुग्ने १३.३३ प्रतिशत, ९ देखि १२ महिनासम्म खान पुग्ने १६.६७ प्रतिशत र १२ महिना खान पुग्ने १३.३३ प्रतिशत घरपरिवार छन् ।

आर्थिक रूपमा सक्रिय जनशक्ति ११४५ जना मध्ये कृषि ६८.१२ प्रतिशत, नोकरीमा ६.१२ प्रतिशत, ज्याला मजदुरीमा १८.७८ प्रतिशत, वैदेशिक रोजगारमा ३.९३ प्रतिशत र व्यापार व्यावसायमा ३.०५ प्रतिशत रहेका छन् । कृषिबाट रु ५०१८४०६ अर्थात् ५५.३१ प्रतिशत, वैदेशिक रोजगारबाट कुल वार्षिक आय रु ३०००४३२ अर्थात् ३३.०६ प्रतिशत र अन्य बाँकी सबै स्रोतबाट ११.६३ प्रतिशत कुल वार्षिक आय प्राप्त भएको छ । नमूना छनौटमा परेका ३०० घरपरिवारको कुल वार्षिक आय रु ९०७३०५४ रहेको छ भने कुल वार्षिक औषत आय रु ३०२४३.५२ रहेको छ । नमूना छनौट क्षेत्रको प्रतिव्यक्ति आय रु ६१६३.७५ रहेको छ । केन्द्रिय तथ्यांक विभालले सार्वजनिक गरेको नेपालका लागि गरिवीको रेखाको वार्षिक आय रु १८२६१ हो । अध्ययन क्षेत्रमा ७० प्रतिशत घरपरिवारको आय रु ३०,००० सम्म, १६.६६ प्रतिशत घरपरिवारको आय रु ३०,००० देखि रु ६०,००० सम्म, ५ प्रतिशत घरपरिवारको आय रु ६०,००० देखि रु ९०,००० सम्म, ४ प्रतिशत घरपरिवारको आय रु ९०,००० देखि रु १२०,००० सम्म, ४ प्रतिशत घरपरिवारको आय रु १२०,००० देखि रु १५०,००० सम्म, ०.६७ प्रतिशत घरपरिवारको आय रु १५०,००० देखि रु १८०,००० सम्म र ०.६७ प्रतिशत घरपरिवारको आय रु १८०,००० भन्दा माथि रहेको छ ।

नमूना छनौट घरपरिवारको उपभोगमा खर्च ९५.९० प्रतिशत, शिक्षामा १.१६ प्रतिशत, स्वास्थ्यमा ०.९५ प्रतिशत, चाडपर्वमा रु ०.७२ प्रतिशत, मनोरञ्जनमा ०.१९ प्रतिशत र व्यापार व्यावसायमा १.०९ प्रतिशत खर्च गरेको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रमा नमूना छनौटमा परेका घरपरिवारको औषत वार्षिक प्रतिघरपरिवार खर्च रु ४३५१९.४८ र प्रतिव्यक्ति खर्च रु ८८६९.४६ रहेको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रका घरपरिवारको कुल वार्षिक ऋण रु ३९,८२,७९१ रहेको छ । उक्त घरपरिवारको औषत वार्षिक ऋण रु १३२७५.९७ रहेको छ भने प्रतिव्यक्ति वार्षिक ऋण रु २७०५.७ रहेको छ । नमूना छनौट क्षेत्रमा ३६.६७ प्रतिशत घरधुरी गरिवीको रेखाभित्र र ६६.३३ प्रतिशत घरधुरी गरिवीको रेखाभन्दा माथि रहेका छन् ।

जातको आधारमा गरिवीको रेखाभित्र पर्ने घर्ती १९.८१ प्रतिशत, कामी १७.८३ प्रतिशत, दमाई १२.८७ प्रतिशत, सार्की १२.८७ प्रतिशत, सुनार ११.८८ प्रतिशत, ठकुरी ९.९१ प्रतिशत, क्षेत्री ७.९२ र ब्राह्मण ६.९३ प्रतिशत रहेको पाइयो । पेशाको आधारमा गरिवीको

रेखामुनी पर्ने कृषिमा ७६.३६ प्रतिशत, वैदेशिक रोजगारमा २.४२ प्रतिशत, नोकरीमा ६.०६ प्रतिशत, व्यापारमा ४.०४ प्रतिशत, मजदुरीमा ७.०८ प्रतिशत र अन्यमा ४.०४ प्रतिशत रहेका छन् । पेशाको आधारमा गरिवीको रेखामाथि पर्ने नोकरीमा २७.०३ प्रतिशत, कृषिमा १२.२६ प्रतिशत, व्यापारमा १७.०२ प्रतिशत, वैदेशिक रोजगारमा २४.०३ प्रतिशत र मजदुरीमा १०.०२ प्रतिशत रहेका छन् । अध्ययन क्षेत्रमा ५ वर्षदेखि १५ वर्ष सम्मको उमेर समूहका पुरुषको साक्षरता ९८.५७ प्रतिशत र निरक्षरता १.४३ प्रतिशत तथा महिलाको साक्षरता ९७.७२ प्रतिशत र निरक्षरता २.२८ प्रतिशत रहेको छ ।

१६ वर्षदेखि ६० वर्ष सम्मको उमेर समूहका पुरुषको साक्षरता ७४.८६ प्रतिशत र निरक्षरता २५.१४ प्रतिशत तथा महिलाको साक्षरता ५२ प्रतिशत र निरक्षरता ४८ प्रतिशत रहेको छ । ६१ वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहका पुरुषको साक्षरता २१.०५ प्रतिशत र निरक्षरता ७८.९५ प्रतिशत तथा महिलाको साक्षरता २१.०५ प्रतिशत र निरक्षरता ७८.९५ प्रतिशत रहेको छ । अध्ययन क्षेत्रमा ३५.८४ प्रतिशत निरक्षर रहेका छन् भने कुनै औपचारिक कक्षा अध्ययन नगरेका तर अन्य अनौपचारिक कक्षाबाट लेखपढ मात्र गर्नसक्ने ३०.४८ प्रतिशत रहेका छन् । प्राथमिक तहसम्मको मात्र शिक्षा आर्जन गरेका ९.९४ प्रतिशत, निम्न माध्यामिक तहसम्मको मात्र शिक्षा आर्जन गरेका ३.५६ प्रतिशत, माध्यामिक तहसम्मको मात्र शिक्षा आर्जन गरेका ९.५८ प्रतिशत, उच्च माध्यामिक तहसम्मको मात्र शिक्षा आर्जन गरेका ७.४७ प्रतिशत, स्नातक तहसम्मको मात्र शिक्षा आर्जन गरेका २.२६ प्रतिशत, र स्नातकोत्तर तहसम्मको मात्र शिक्षा आर्जन गरेका ०.८७ प्रतिशत रहेका छन् ।

अध्ययन क्षेत्रमा ७४.१६ प्रतिशतले सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गरेको पाइयो भने २५.८४ प्रतिशतले निजी विद्यालयमा अध्ययन गरेको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रमा रु ३०,००० सम्म वार्षिक आय प्राप्त हुने घरपरिवारका सम्पूर्ण बालबालिकाले सरकारी विद्यालयमा अध्ययन गरेको पाइयो । गरिवी घटाउने उपायहरू मध्ये सबैभन्दा धेरै ४२ प्रतिशतले महिला सिपमूलक तालिममा विस्तार गर्नुपर्ने र राजनीतिक स्थिरता कायम हुनुपर्ने धारणा व्यक्त गरे भने सबैभन्दा कम १२ प्रतिशतले स्थानीय स्तरमा उद्योग धन्दाको विकास गर्नुपर्ने धारणा राखेका छन् ।

शब्दको पुरारूपको सूची(LIST OF ABBREVIATION)

यस अध्ययनमा प्रयोग गरिएको छोटो शब्दहरूको पुरा रूप यस प्रकार छन् ।

रा.यो.आ. . राष्ट्रिय योजना आयोग

मा.वि. . माध्यमिक विद्यालय

न.पा. . नगरपालिका

क्षे.शि.नि. . क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय

प्रा.वि. . प्राथमिक विद्यालय

नि.मा.वि. . निम्न माध्यमिक विद्यालय

जि.सि.का. . जिल्ला शिक्षा कार्यालय

जि.वि.स. . जिल्ला विकास समिति

वि.सं. . विक्रम संम्बत

ई.सं. . ईस्वी संम्बत

उ.मा.वि. . उच्च माध्यमिक विद्यालय

के.त.वि. . केन्द्रिय तथ्यांक विभाग

गा.वि.स. . गाउँ विकास समिति

CB = Central Bank

CBS = Central Bureau of Statistics

IMF = International Monetary Fund

MOE = Ministry of Education

MOF =	Ministry of Finance
NLFS =	Nepal Labour Force Survey
NLSS =	Nepal Living Standards Survey
NPC =	National Planning Commission
NRs =	Nepali Rupees
SR =	Statistical Report
UN =	United Nations
UNDP =	United Nation Development Program
UNICEF =	The United Nations Children's Fund
VDC =	Village Development Committee

विषयसूची(TABLE OF CONTENTS)

सिफारिस पत्र (RECOMMENDATION LETTER)	I
स्वीकृति पत्र (APPROVAL LETTER)	II
कृतज्ञताज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENTS)	III
शोधसार (ABSTRACT)	IV
शब्दको पुरारूपको सूची(LIST OF ABBREVIATION)	VII
विषयसूची (CONTENTS)	IX
तालिका सूची(LIST OF TABLES)	XIII
अध्याय एक(CHAPTER ONE)	१-१४
१. परिचय (Introduction)	१
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि (Background of the Study)	१
१.२ समस्याको कथन (Statement of the Problem)	६
१.३ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू (Research Questions)	९
१.४ अध्ययनको उद्देश्य(Objectives of the Study)	९
१.५ अध्ययनको महत्व (Significance of the Study)	१०
१.६ अध्ययनको सीमा(Limitation of the Study)	१२
१.७ अध्ययनको सङ्गठन (Organization of the Study)	१३
१.८ मुख्य शब्दावलीको परिभाषा (Definitions of Key Terms)	१४
अध्याय दुई (CHAPTER TWO)	१६-३२
२. सम्बन्धितसाहित्यको पुनरावलोकन (Review of Related Literature)	१६
२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Theoretical Literature)	१६
२.२ अनुसन्धानात्मक साहित्यको पुनरावलोकन (Review of Research Literature)	२२
२.३ यस अध्ययनका लागि साहित्यको पुनरावलोकनको समिक्षा(Implication of Literature Review for the Study)	२७
२.४ अनुसन्धानछिद्र(Research Gap)	३०
२.५ अध्ययनको अवधानात्मक ढाँचा (Conceptual Framework of the Study)	३१

२.६	अध्ययनको कार्यात्मक ढाँचा (Functional Framework of the Study)	३२
अध्याय तीन (CHAPTER THREE)		३३-३८
३.	अनुसन्धान विधि र प्रक्रिया (Research Methodology and Procedures)	३३
३.१	अनुसन्धान ढाँचा (Research Design)	३३
३.२.	तथ्याङ्कको स्रोत (Sources of Data)	३३
३.२.१	प्राथमिक तथ्याङ्कका स्रोत (Sources of Primary Data)	३३
३.२.२	द्वितीय तथ्याङ्कका स्रोत (Sources of Secondary Data)	३४
३.३	जनसङ्ख्या, नमुना आकार र नमुना छनोट रणनीति (Population, Sample Size and Sampling Strategy)	३४
३.३.१	जनसङ्ख्या (Population)	३४
३.३.२	नमुना आकार (Sample Size)	३५
३.३.३	नमुना छनोट रणनीति (Sampling Strategy)	३५
३.४	अध्ययन क्षेत्र(Study Area)	३६
३.५	तथ्याङ्क सङ्कलनका साधन (Tools of Data Collection)	३६
३.५.१	प्रश्नावली (Questionnaire)	३६
३.५.२	छलफल निर्देशिका(Discussion Grid)	३६
३.५.३	अवलोकन सूचि(Observation List)	३६
३.६	तथ्याङ्क सङ्कलनका तरिकाहरू (Techniques of Data Collection)	३७
३.६.१	अन्तर्वाता (Interview)	३७
३.६.२	रक्षित समूह छलफल(Focus Group Discussion)	३७
३.६.३	प्रत्यक्ष अवलोकन(Direct Observation)	३७
३.७	तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया (Data Collection Procedure)	३८
३.८	तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया (Data Analysis Procedure)	३८

४. नतिजाको व्याख्या र विश्लेषण(Analysis and Interpretation of Results)	३९
४.१ धादिङ्ग जिल्लाको परिचय(Introduction to the Dhading District)	३९
४.२ बैरेनी गा.वि.स.को परिचय(Introduction to the Baireni VDC)	४०
४.३ नमूना छनौट घरपरिवारको जनसांख्यिकीय अवस्था(Demographic Condition of Sampled Household)	४०
४.३.१ लिंगत जनसंख्या (Genderwise Population)	४०
४.३.२ उमेरगत जनसंख्या (Agewise Population)	४२
४.३.३ औषत घरपरिवार आकार (Average Household Size)	४३
४.४ नमूना छनौट घरपरिवारको आर्थिक अवस्था (Economic Condition of Sampled Household)	४४
४.४.१ पशुपालन सम्बन्धी विवरण (Description of the Animal Husbandry)	४४
४.४.२ पशुजन्य उत्पादनको विवरण (Description of the Animal Product)	४६
४.४.३ खाद्यान्न उपलब्धताको विवरण (Description of Foods Availability)	४६
४.४.४ पेशागत अवस्था (Occupational Status)	४८
४.४.५ स्रोतगत वार्षिक आम्दानी (Source wise Annual Income)	४९
४.४.६ तहगत वार्षिक आम्दानी (Levelwise Annual Income)	५०
४.४.७ क्षेत्रगत वार्षिक खर्च (Sectorwise Annual Expenditure)	५१
४.४.८ तहगत वार्षिक खर्च(Levelwise Annual Expenditure)	५२
४.४.९ तहगत वार्षिक बचत वा ऋण (Annual Average Saving or Loan)	५३
४.५ अध्ययन क्षेत्रमा गरिवीको अवस्था (Condition of Poverty in Sampled Area)	५४
४.५.१ अध्ययन क्षेत्रमा गरिवीको दर (Rate of Poverty in the Study Area)	५४
४.५.२ अध्ययन क्षेत्रमा गरिवीको विश्लेषण (Poverty Analysis of the Study Area)	५५
४.५.३ गरिवीको रेखा(Poverty Line)	५६

४.५.४	जमिनको स्वामित्व र पारिवारीक गरिबी (Land Ownership and Household Poverty)	५७
४.५.५	जमिनको आकार र औषत आमदानी (Land Size and Average Income)	५८
४.५.६	जातजाति र गरिबीको रेखा(Ethnicity and Poverty Line)	६०
४.५.७	पेशागत संरचना र गरिबीको रेखा (Occupation Structure and Poverty Line)	६१
४.६	अध्ययन क्षेत्रको शैक्षिक अवस्था (Educational Condition in the Study Area)	६२
४.६.१	साक्षरता तथा निरक्षरता दर (Literacy and Illiteracy Rate)	६२
४.६.२	तहगत शैक्षिक अवस्था (Levelwise Educational Status)	६३
४.६.३	बालबालिका अध्ययनतर विद्यालय (Children Studying School)	६५
४.७	ग्रामिण गरिबीको शिक्षामा प्रभाव (Impact on Education of Rural Poverty)	६६
४.७.१	आयस्तर तथा विद्यालयको प्रकृति (Income Level and Nature of School)	६६
४.७.२	तहगत शिक्षा र गरिबी (Levelwise Education and Poverty)	६८
४.८	गरिबी घटाउने उपायहरू (Remedial Measures to Reduce Poverty)	७०
४.९	प्राप्तीको सारांश (Summary of Findings)	७२
	अध्याय पाँच (CHAPTER FIVE)	७७-५५
५.	निष्कर्ष र सुझावहरू (Conclusions and Recommendations)	७७
५.१	निष्कर्ष(Conclusions)	७७
५.२	सुझावहरू (Recommendations)	८०
५.२.१	निती सम्बन्धी सुझावहरू (Policy Related Recommendations)	८०
५.२.२	प्रयोगात्मक सुझाव (Practice Related Recommendations)	८१
५.२.३	आगामी अनुसन्धान सम्बन्धी सुझाव (Further Research Related Recommendations)	८२
	सन्दर्भ सामग्री (Bibliography)	८३
	अनुसूची(Questionnaire)	८८

तालिकासूची (List of Table)

तालिका	शिर्षक	पृष्ठ
तालिका ४.१ :	वडागत रुपमा लिंगत जनसंख्या	४१
तालिका ४.२ :	नमूना छनौट घरपरिवारको लिंगत जनसंख्या	४२
तालिका ४.३ :	नमूना छनौट घरपरिवारको उमेरगत जनसंख्या	४३
तालिका ४.४ :	नमूना छनौट घरपरिवारको औषत आकार	४३
तालिका ४.५ :	नमूना छनौट घरपरिवारको पशुपालन विवरण	४४
तालिका ४.६ :	पशुपालन व्यावसायबाट उत्पाति वस्तुको विवरण	४६
तालिका ४.७ :	किसानको आफ्नै उत्पादनबाट उनीहरूलाई खान पुग्ने महिना र घरपरिवार संख्या	४७
तालिका ४.८ :	आर्थिक रुपमा सक्रिय जनशक्तिको पेशागत अवस्था	४८
तालिका ४.९ :	नमूना छनौट घरपरिवारको वार्षिक औषत आमदानी विवरण	४९
तालिका ४.१० :	नमूना छनौट घरपरिवारको तहगत वार्षिक आय	५०
तालिका ४.११ :	नमूना छनौट घरपरिवारको क्षेत्रगत औषत वार्षिक खर्च	५१
तालिका ४.१२ :	नमूना छनौट घरपरिवारको तहगत वार्षिक खर्च	५२
तालिका ४.१३ :	नमूना छनौट क्षेत्रको वार्षिक ऋणको विवरण	५३
तालिका ४.१४ :	अध्ययन क्षेत्रमा गरिबीको रेखाभिन्नको घरपरिवार र जनसंख्या	५५
तालिका ४.१५ :	पारिवारीक जमिन माथिको स्वामित्व र गरिबी	५८
तालिका ४.१६ :	जमिनको आकार र औषत आमदानीको आकार	५९
तालिका ४.१७ :	अध्ययन क्षेत्रको जातिगत समूह र गरिबीको रेखामुनीको घरधुरी	६०
तालिका ४.१८ :	नमूना छनौट क्षेत्रको पेशागत संरचना र गरिबीको अवस्था	६१
तालिका ४.१९ :	नमूना घरधुरीका सदस्यको साक्षरता र निरक्षरताको विवरण	६३
तालिका ४.२० :	नमूना घरधुरीका सदस्यको तहगत शैक्षिक अवस्था	६४

तालिका ४.२१ :	बालबालिका अध्ययनरत विद्यालयको स्वरूप	६५
तालिका ४.२२ :	नमूना छनौट ग्रामिण गरिवीको शिक्षामा प्रभाव	६७
तालिका ४.२३ :	तहगत शैक्षिक अवस्था र गरिवीको अवस्था	६८
तालिका ४.२४ :	गरिवी घटाउने उपाय	७१